

Dat laat onverlet dat *Divided by Faith* terecht vraagtekens zet bij het Grote Verhaal van de modernisering en secularisering als opgaande lijnen in de westerse geschiedenis. Dat grote verhaal is een mythe, maar vooruit, mythes hebben we nu eenmaal nodig om betekenis te geven aan heden en verleden. Het kwalijke van juist deze mythe, aldus Kaplan, is dat zij religie marginaliseert en gelijkstelt met alles wat antimodern en dus intolerant is. Dat laatste is vanuit historisch oogpunt aantoonbaar onjuist, zo luidt de boodschap van Kaplans boek. In de vroegmoderne tijd was men zeer wel in staat om ondanks fundamentele meningsverschillen in vrede samen te leven door religieuze conflicten verstandig te managen. Kaplan zegt hierover veel behartigenswaardige dingen en mede daarom is zijn boek zo geschikt voor het academisch onderwijs.

Anderzijds maakt hij het zichzelf wel wat gemakkelijk door de Grote Vraag wat moderniteit en postmoderniteit nu eigenlijk zijn, uit de weg te gaan. Hier wreekt zich het feit dat *Divided by Faith* de ontwikkeling van ideeën in hun sociale samenhang grotendeels buiten beschouwing laat. Je kunt immers niet doen alsof de Verlichting of de moderniteit of hoe je het ook wilt noemen zich niet heeft voorgedaan of op zijn minst geen invloed zou hebben gehad op de praktijk van het samenleven – te meer omdat moderniteit méér is dan alleen ideeën. Om heel kort door de bocht te gaan: in de tijd van de Nederlandse Republiek was bijna iedereen religieus en in het Nederland van nu hoogstens nog een minderheid, waar nog bijkomt dat de aard van godsdienst zelf is veranderd. Dat impliceert dat de praktijk van de religieuze tolerantie meer zelfbeheersing vereist dan in de vroegmoderne tijd, toen het verband tussen religieuze en politieke waarden heel wat vanzelfsprekender was dan nu. In een wereld waarin democratisch gekozen politieke machthebbers het wenselijk achten dat universele waarden tot hun recht komen, is het beginsel van *live and let live* des te moeilijker in de praktijk te brengen.

Divided by Faith zet aan tot nadenken en dat is een grootse kwaliteit. Dit is, nogmaals, een prachtig boek. Ik zal het nog lang in mijn boekenkast bewaren.

JORIS VAN EIJNATTEN, UNIVERSITEIT
UTRECHT

Zeischka, Siger, *Minerva in de polder. Waterstaat en techniek in het hoogheemraadschap van Rijnland (1500-1856)* (Oorspronkelijk dissertatie VU Amsterdam 2007; Hilversum: Verloren, 2008, 384 blz., ISBN 978 90 8704 023 9).

The *Hoogheemraadschap van Rijnland*, one of the oldest and largest regional water authorities in the Low Countries, has been a persistent feature of the administrative structure of the region. While principalities, empires, republics, and kingdoms have come and gone, the core area of Rijnland has remained remarkably unchanged since the thirteenth century, still bounded roughly by a line running from Haarlem to Amsterdam, Gouda and The Hague. However, despite its stable boundaries, there was much dynamism within Rijnland. In an important new work, *Minerva in de polder*, Siger Zeischka reveals some of that dynamism by providing a detailed picture of water management and technological development within a series of representative polders nested within Rijnland between 1500 and 1856.

In the introduction to *Minerva in de polder*, Zeischka states his objectives: to write a contextual history of water technologies in certain localities embedded within the territory of Rijnland; to place this history within the larger history of technology of the Dutch Republic; and to reconstruct and analyze the economic, social, political, and intellectual context of the times. He sets the stage in the first chapter by defining the territory and tracing the development of landscape and water management in Rijnland up

to the middle of the sixteenth century. From the beginning, water management within Rijnland occurred at two levels: the regional water authority (*Hoogheemraadschap van Rijnland*) was responsible for water management and infrastructure of regional importance, including the coastal dunes, the IJdijk (the sea dike that ran from north of Haarlem to the west side of Amsterdam), the drainage sluices along the IJdijk, and the internal system of canals and lakes (especially the huge Haarlemmermeer) that constituted the reservoir (*boezem*) into which drainage water was channeled for conveyance out to sea via the IJdijk sluices. Drainage itself was the responsibility of localities, originally local water boards within village structures (*ambachten*) but after 1580 increasingly polders which did not necessarily correspond with village boundaries. Polders were established to address differential rates of land subsidence tied to local soil conditions: peat was most affected by subsidence, with clay or sand much less so. To achieve better control over drainage, land of the same level was sealed off from surrounding land by an embankment, forming a polder, with the water from the polder lifted by pumping into the higher, common level of the reservoir/*boezem* from which it would make its way to the sea by gravity flow. Zeischka's examination of water management technologies focusses on four such polders located in representative parts of Rijnland's territory: the Vierambachtspolder, formed during the period under review from portions of four rural communities (*ambachten*), in the peat lands north of the Oude Rijn River; the Sloterbinnenpolder, west of Amsterdam, along the IJdijk; the Lisserpoelpolder, along the old dunes north of Leiden; and a group of small polders in the Zuidgeest, between old dune ridges southwest of Leiden, in Voorschoten and Wassenaar.

In chapters two and three, Zeischka examines the development of water management technology, consisting of drainage technologies (initially horse mills but increasingly windmills of various types), sluices, and dike and road

construction, during the early modern period, first on a general level derived from the historical literature of the period, with comparisons to shipbuilding and navigation technologies, and then, in a detailed fashion, within his four representative polders. He analyzes the context within which water management technologies operated during the period in question in chapters four through eight: the role of ownership, use, and profitability of land; the rules and regulations for water management in both regional and local water boards and how they were applied and interpreted; the financial costs of local water management in both good times and bad; the availability of labor and the tasks involved in the construction and maintenance of water management technologies (mill and sluice operators, carpenters, dike workers, and land holders); and the role of 'knowledge-producing' individuals and the effects if any of science on the process of technical innovation. The remainder of the book consists of a concluding chapter, an appendix of specifications for the construction of water gates (*verlaten*) from ca. 1640 to 1739, a bibliography, an English summary, and an index.

Minerva in de polder is a slightly-revised version of Zeischka's doctoral dissertation of the same name, defended in 2007 at the Vrije Universiteit Amsterdam, although it lacks seven of the original eight appendices (the dissertation is available on-line at <http://hdl.handle.net/1871/13058>). Indeed, it reads very much like a dissertation, albeit a truly excellent one. It is thoroughly documented, based on extensive research in the rich polder archives of Rijnland. The dissertation-like features are most apparent in the book's transparent organization: each chapter begins with a series of explicitly formulated research questions, and each question in turn is answered in its own chapter subdivision. The prose throughout is dense, though clear and well-written (the same cannot be said about the English summary), particularly given the voluminous nature of the information that it conveys. Aside from a few minor, technical errors

– incorrect end date (1865) on the book cover; incorrect page number in the list of illustrations for the first illustration, actually found on page 29 – the volume is well produced.

Though it resembles a dissertation, *Minerva in de polder* represents a very sophisticated piece of research. The four polders on which Zeischka chose to concentrate are good choices; he shows how local circumstances shaped different technological trajectories, and his comparison of the experiences within the four polders illustrates how the presence or absence of such things as large landholdings, urban land ownership, or proximity to the Haarlemmermeer, as well as economic fluctuations affected water management technology and water management in the polders. To more fully understand the technological developments under discussion, Zeischka skillfully applies the concepts of Large Technological Systems and of the Circulation of Knowledge to organize his findings. The water management system within Rijnland certainly resembled other large technological systems, and an understanding of how such systems generally function greatly assisted Zeischka in explaining the context within which water management technologies developed during the early modern period. And, with ideas derived from other studies of the circulation of knowledge, he is able to trace how much of the knowledge on which local technical decisions were based arrived in the polder. There is much here that is new that can only be appreciated by careful reading. Rijnland is fortunate to have such a fine addition to its historiography.

WILLIAM H. TEBRAKE, UNIVERSITY OF MAINE

Lottum, Jelle van, ***Across the North Sea. The Impact of the Dutch Republic on International Labour Migration, c.1550-1850*** (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2007; Amsterdam: Aksant, 2007, 251 blz., € 27,50, ISBN 978 90 5260 278 3).

Jan Lucassen stelde in zijn dissertatie uit 1984 dat er zo iets bestaan heeft als een Noordzee migratiesysteem. Dat gebeurde voornamelijk op basis van een schitterende enquête uit de Franse Tijd. Jelle van Lottum slaagt er nu in om, met behulp van dwarsdoorsneden van de migratiestromen voor elke vijftig jaar tussen 1550 en 1800 vanuit Schotland, Engeland, de Zuidelijke Nederlanden, de Republiek, Duitsland en de Scandinavische landen, dat systeem veel gedetailleerder in kaart te brengen. Het boek, dat overigens deel uitmaakt van een groter project over de Noordzee-regio, onder leiding van Lex Heerma van Voss (IISG), maakt heel duidelijk dat het Noordzee bassin een geïntegreerde ruimte vormde, dankzij de aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt in West-Nederland. Vooral in de zeventiende eeuw waren de migratiestromen zeer aanzienlijk, maar terwijl ze in de achttiende eeuw in omvang danig waren afgenomen, bleef ook toen de Republiek veruit de belangrijkste aantrekkingspool. De aantrekkingskracht van de Republiek bestond enerzijds uit het demografisch deficit, gevolg van de stedelijke oversterfte, en anderzijds uit de grote vraag op de arbeidsmarkt. Die vraag bleef ook in de achttiende eeuw aanzienlijk, zo blijkt uit een dieptepeiling voor de zeevaart, maar in plaats van de permanente migranten die daar op afkwamen in de zeventiende eeuw, waren het nu vooral tijdelijke migranten die aanmonsterden op de Nederlandse vloot. De afstotingsgebieden, zo wordt duidelijk uit de Noorse gegevens, kampten met precies het tegenovergestelde patroon: sterke natuurlijke bevolkingsgroei op het platteland, bij een nauwelijks toenemende werkgelegenheid. Emigratie naar Holland fungeerde als ventiel, en bestendigde zo onbedoeld ook de onderontwikkeling van de